

Eesti kõrgharidusstrateegia arutelu

Marika Kirch (RiTo 14), Riigikogu Kantselei majandus- ja sotsiaalinfoosakonna nõunik

Neljas Valge saali foorum keskendus küsimustele, kas Eesti kõrgharidusstrateegia aastaiks 2006–2015 tagab meie kõrghariduse konkurentsivõime. Kui strateegias seatud eesmärgid ei seota finantseerimisega, ei muutu midagi.

Riigikogu menetluses olev kõrgharidusstrateegia aastaiks 2006–2015 määrab kõrghariduse arengusuunad. Strateegias seatakse eesmärk tagada Eesti konkurentsivõime Euroopas, sidudes õppe- ja teadustöö innovatsiooniga ning kindlustades samal ajal eestikeelse hariduse ja kultuuri arengu.

Kas kõrgharidusstrateegias kajastatud tegevussuunad võimaldavad neid eesmärgid saavutada? Kas strateegia elluviimine suudab avatud Euroopas Eesti kõrgharidussektori konkurentsivõimelisuse tagada? Nendele küsimustele keskendus neljas Valge saali foorum. Foorumile esitasid oma seisukohad paljud haridus- ja teadusvaldkonda juhtivad ja haridusvaldkonna pärast südant valutavad inimesed (vt ka <http://www.riigikogu.ee/?id=31541>: http://www.riigikogu.ee/?c_tpl=1037&id=40991).

Põhiprobleemiks kvaliteet ja koostöö

Veebifoorumile järgnenud Valge saali foorumil tekkis kriitiline diskussioon kõrgharidusstrateegia teksti ümber. Riigikogu esimees Toomas Varek nimetas kõrghariduse võtmesõnadeks kvaliteeti ja koostööd. Ka paljud teised sõnavõtjad, sealhulgas haridusminister Mailis Reps, rääkisid hariduse väärtusest. Kõrghariduse kvaliteedi kindlustamine tuleb muuta vähem kulukaks. Samal ajal peab investeringuid kõrgharidusse (konkurentsivõimeline palk, nüüdisaegne töökeskkond) suurendama, võttes abiks ka Euroopa Liidu tõukefondide ressursse. Haridusministri sõnul tuleb paremini kasutada kõrgkoolide (kokku on praegu 36 õppeasutust) enda nappe vahendeid. Kõrgkoolides tuleks vältida erialade dubleerimist ja rohkem rõhku panna spetsialiseerumisele.

Ministri arvates peaks tulevikus jääma vähemalt 6300 õppekohta ehk 50% riigi koolitustellimuseks, ning seda tellimust tuleb suurendada eelkõige riigile vajalikel erialadel. Sõnavõtja pidas vajalikuks ka majanduslikult vähem kindlustatud peresid rohkem toetada, sest ei saa pidada normaalseks olukorda, kus suur osa üliõpilasi käib õppimise kõrvalt tööl.

Hariduse kvaliteedi teema on kompleksne ja kontekstitundlik. Valges saalis küsis Tartu Ülikooli rektor Jaak Aaviksoo retooriliselt: kas Eesti ühiskond ja majandus on teadmistepõhisemad kui kuus aastat tagasi, kui võeti vastu dokument "Teadmistepõhine Eesti"? Ja vastas ise: seni kui ei osata sellele küsimusele vastata, ei tea me ka seda, mida teadmistepõhine ühiskond tähendab.

Tallinna Ülikooli rektor Rein Raud rääkis võimalikest valikutest kõrghariduse valdkonnas. Meie koolisüsteem ei ole egalitaarne ja kehvematest tingimustest pärit noored ei saa võrdseid võimalusi. Praegu pääsevad eliitkoolide noored kergemini riigi rahastatud

üliõpilaskohtadele. Ta väitis, et kuigi igasugune kõrgkool ei saa olla õppijale tasuta, võiks eestikeelne kool siiski tasuta olla. Õppekavade akrediteerimisel pannakse liiga suurt rõhku formaalsetele näitajatele, aga kvaliteeti ei saa suurendada bürokraatia abil või ainult töandjate ja tööturu soovidele vastu tulles.

Ka Peep Lassmann Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast nimetas olulisemateks tegevussuundadeks seotust tööturuga, kvaliteedi kindlustamist, ühisõppekavade loomist, doktoriõppes õppivate üliõpilaste arvu suurendamist, infrastruktuuri ajakohastamist (investeeringud riiklikus koolitustellimuses).

Hardi Tullus Eesti Maaülikoolist rõhutas oma sõnavõtus, et kvaliteedi kindlustamiseks ei piisa doktoriõppe rahastamise suurendamisest (2–3-kordne doktorantide arvu kasv), vaid tuleb tugevdada ka üliõpilaste ja õppejõudude motivatsioonisüsteemi. Doktorikraad on riigiametis ja erasektoris vähe väärtustatud. Kui seatakse ainult kvantitatiivsed eesmärgid, võib tekkida oht, et doktoriõppes ei jätkata kõige andekamad üliõpilased.

Riigikogu liikme Helmer Jõgi arvates tuleb väärtustada euroopalikke kvaliteedipõhimõtteid, ülikoolide teadustööks vajalike infrastruktuuride loomist. Kõrghariduse maksumus ei tohiks erineda Eestis sellest, mis on teistes Euroopa riikides. Rohkem tuleks silmas pidada teiste riikide ülikoolireforme, et luua nendega ühilduv mudel.

Ülikoolide autonoomia ja konkurents

Ühine mure nii avalik-õiguslikel kui ka eraülikoolidel oli vajadus säilitada ülikooli autonoomiat. Jakob Kübarsepp mainis, et ülikoolide autonoomiat ei tohi piirata, ainsaks aluseks litsentside andmisel peab jääma kvaliteet. Rein Raud väitis, et ülikoolidesse on koondunud ühiskonna kõrgeim kompetentsus, seetõttu peab kõrgkool oma sisulise töö planeerimisel olema autonoomne. Kvaliteedi tagab teaduslikul uurimistööl põhinev õpe, õppekavade otstarbekuse üle peaks otsustatama ministeeriumis.

Erakõrgkoolide esindajad jagasid muret ebavõrdse konkurentsi ja ülikoolide autonoomia pärast. Lähemal ajal kahaneb üliõpilaste arv paljudes riikides ning suureneb surve tudengite meelitamiseks teistesse Euroopa koolidesse. Konkurentsiolukorras on meie ülikoolide eeliseks mitmekesisus ja omanäolisus. Väiksemad koolid on operatiivsemad, kuid neil on keerulisem akadeemilisi nõudeid täita. Erakõrgkoolide esindajate arvates on praegune kõrgharidusstrateegia liiga suurte ülikoolide keskne. Kvaliteedileppe on välja töötanud klassikalise teadusülikooli esindajad ja see ei sobi peamiselt õpetamisele pühendunud ülikoolidele.

Kiira Kivinurk Akadeemiast Nord mainis erakoolide ebavõrdset kohtlemist avalik-õiguslike ülikoolidega võrreldes. Ka erakoolide lõpetajad töötavad avaliku huvi nimel avalikus sektoris ning riik peaks seda väärtustama. Kui riik tunnustab erakooli õppekvaliteeti ja tellib sealt õppekohti, siis maksab ta ainult õpetamise eest, kuid peaks maksma ka investeeringute jms eest. Praegu peavad erakõrgkoolid osa riigieelarvest koolitavate üliõpilaste kulutusi kinni maksma teiste üliõpilaste arvel.

Strateegias on ülikoolide määratluses välja pakutud kolm astet – rakenduskõrgkool, ülikool, spetsialiseeritud ülikool. Peeter Mürsepa (*International University Audentes*) arvates võiks spetsialiseeritud ülikool olla nn ameerika tüüpi *teaching university*, kus ei nõuta evalveeritud teadussuundi ja doktoriõpet teistega võrdsel tasemel. Ta käis välja *public-private partnership*– idee, mis võimaldaks avalik-õiguslike ja eraülikoolide koostööd.

Väikeses riigis tuleb leida lahendusi, kuidas piiratud varude juures akadeemilise ja rakendusliku suunaga kõrgkoole omavahel paremini integreerida. Ühelt poolt tuleb silmas pidada erialade dubleerimise ohtu. Teiselt poolt võib mõni valdkond üldse katmata jääda. Otstarbekas oleks luua ühised õppekavad ja võrgustikülikoolid, ühiskraadide väljaandmine ja doktoriõpe koondada ühistesse doktorikoolidesse. Peeter Kross (*Estonian Business School*) ja Peeter Mürsepp pakkusid välja haridusosakute idee, mis oleks samm demokraatliku, võrdväärset kohtlemist tagava ja õppurikesksema rahastamise suunas.

Strateegias seatud eesmärgid olgu seotud finantseerimisega

Akadeemia ja ülikoolide juhid rõhutasid, et strateegilised dokumendid ei tohiks jääda finantsilise katteta. Nii Eesti Teaduste Akadeemia president Richard Villems kui ka Tartu Ülikooli rektor Jaak Aaviksoo mainisid, et aktuaalsete kõrgharidusvaldkonna tuleviku probleemidega on tegeldud varemgi – “Teadmispõhises Eestis” on osaliselt needsamad põhimõtted. Kui strateegia tekst jääb üksnes tekstiks ning praktilises poliitikas (riigieelarve kaudu finantseerimine) ei pöörata selles seatud eesmärkidele tähelepanu, ei muutu midagi.

Jaak Aaviksoo toonitas, et peame lähtuma üleilmse konkurentsi survest, mis on väljakutse kõigile Euroopa Liidu riikidele. USA kulutab teadus- ja arendustegevusele 2,9% ja kõrgharidusele 2,6% oma rahvuslikust rikkusest, Euroopa Liit umbes kolmandiku, Eesti ligikaudu neli korda vähem. Avalikkus armastab koostada maailma ülikoolide pingeridu, kuid sellisesse pingeritta kuulumine eeldab teistsugust finantseerimist.

Mõned kõrgkoolide esindajad (sealhulgas Jakob Kübarsepp, Tallinna Tehnikaülikool) leidsid, et strateegia tekstis oleks kohane mainida ka konkreetseid suhtarve: 1) 2010. aastaks suurendada kõrgharidussektori rahastamist 1,5%-ni sisemajanduse kogutoodangust; 2) baasmaksumuse kasv vastavalt sisemajanduse kogutoodangu kasvule; 3) tagada investeringute minimaalne protsent riiklikus koolitustellimuses. Jakob Kübarsepa väitel on ülikoolid oma eesmärgist (professorile 4, dotsendile 3, vanemteadurile 2 keskmist palka) sama kaugel kui 7–8 aastat tagasi. Konkurss õppejõudude kohale on vaja muuta atraktiivseks ja rahvusvahelist konkurssi võimaldavaks. Selle aluseks on baasmaksumuse arvestav kasv ülikoolide rahastamises. Eestis on üliõpilaste finantstoetus avalikest kuludest haridusele mitu korda väiksem kui Soomes. Strateegiadokumendis peaks ette nägema õppetoetuste olulist suurendamist. Seda seisukohta toetasid nii Rein Jürgenson (üks strateegia teksti koostajaid) kui ka Erkki Tori (üliõpilaskonna esindaja). Muuta tuleks rahastamisskeemi, luua garantiide süsteem, mis võimaldaks pühenduda õppimisele ja kaotada olukord, kus pooled tudengid peavad õpingute eest ise maksma.

Foorumi lõpetas Riigikogu liikme Olav Aarna sõnavõtt. Kultuurikomisjoni esimehena märkis ta, et strateegia kujundab hoiakuid ja näitab, kuhu me liigume. Arvestades seda, et mõne

aasta pärast tuleb hakata koostama uut kõrgharidusstrateegiat, peab mõtlema ka meie üldise haridussüsteemi kui terviku arengustrateegia koostamisele.